

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата юридичних наук, старшого дослідника зі спеціальності 081 “Право”, заслуженого юриста України Гацелюка Віталія Олександровича на дисертацію Федішин Ілони Мар'янівни «Кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів в Україні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Оцінка актуальності теми дослідження.

Актуальність проведеного дослідження не викликає жодних сумнівів. Автор достатньо переконливо сформулювала її у вступі до роботи наступним чином:

«У контексті війни в Україні забезпечення стійкості та надійності державної влади є надважливим завданням. Одним із головних чинників стабільності є створення надійної системи захисту вищих посадових осіб від кримінально-протиправних посягань, яка є не лише гарантією безпеки представників влади, а й запорукою ефективного функціонування державних інституцій, що підтримують життєздатність держави в складних умовах зовнішніх загроз і внутрішніх викликів....

Ефективне застосування норм кримінального права для охорони діяльності державних та громадських діячів потребує детального аналізу відповідних складів кримінальних правопорушень. Важливим аспектом є виявлення проблемних питань, що виникають при застосуванні цих норм на практиці» (с. 17).

Зі свого боку зазначу, що виток легітимної мети кримінально-правової охорони діяльності державних діячів є, зокрема, стаття 19 Конституції України, відповідно до якої правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

На моє переконання, діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України органи державної влади та їх посадові особи можуть виключно за умови відсутності незаконного на них впливу у будь-який спосіб.

Конституційні норми деталізовані на рівні законодавства про відповідні державні органи та про судоустрій. Так, відповідно до статті 94 Закону

України «Про судоустрій та статус суддів», Вплив на членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у будь-який спосіб забороняється.

Так само, відповідно до статті 21 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», Член Вищої ради правосуддя у своїй діяльності є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання.

Також, стаття 3 Закону України «Про Рахункову палату» передбачає, що Рахункова палата під час здійснення своїх повноважень є незалежною від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Незаконне втручання у здійснення Рахунковою палатою наданих законом повноважень забороняється і тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Ці та інші відповідні положення галузевого законодавства вимагають належного кримінально-правового забезпечення незалежності певних органів державної влади, запобігання незаконному впливу на їх діяльність та ухвалення рішень.

Не менш важливим є і питання забезпечення неупередженості діяльності громадських діячів, які останнім часом отримали цілком реальний вплив на реалізацію державної політики. Лише одним таким прикладом може бути діяльність Громадської ради доброчесності.

Так, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Громадська рада доброчесності утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання.

Громадська рада доброчесності складається з двадцяти членів.

Членами Громадської ради доброчесності можуть бути представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та доброчесності.

Не можуть бути членами Громадської ради доброчесності:

- 1) особи, визнані судом недієздатними або обмежено дієздатними;
- 2) особи, які мають судимість, не погашену або не зняту в установленому законом порядку;
- 3) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією;
- 4) особи, які протягом останніх п'яти років працювали (проходили службу) в органах прокуратури, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державному бюро розслідувань, інших

правоохоронних органах (органах правопорядку), податковій міліції, Службі безпеки України, митних органах, Національному антикорупційному бюро України, Бюро економічної безпеки України, Національному агентстві з питань запобігання корупції;

5) особи, які протягом останніх п'яти років перебували на державній службі;

6) особи, які є суддями або суддями у відставці.

Громадська рада доброчесності здійснює свою діяльність у чотирьох колегіях, до кожної з яких входить п'ять членів Ради.

Колегія Громадської ради доброчесності діє від імені Ради.

Громадська рада доброчесності:

1) збирає, перевіряє та аналізує інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді);

2) надає Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді);

3) надає, за наявності відповідних підстав, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України висновок про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додається до досьє кандидата на посаду судді або до суддівського досьє;

4) делегує уповноваженого представника для участі у засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді);

5) має право створити інформаційний портал для збору інформації щодо професійної етики та доброчесності суддів, кандидатів на посаду судді.

Для здійснення повноважень, зазначених у цій статті, членам Громадської ради доброчесності надається право безоплатного та повного доступу до відкритих державних реєстрів.

...

Якщо Громадська рада доброчесності у своєму висновку встановила, що суддя (кандидат на посаду судді) не відповідає критеріям професійної етики та доброчесності, Вища кваліфікаційна комісія суддів України може ухвалити вмотивоване рішення про підтвердження здатності такого судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді лише у разі, якщо таке рішення підтримане двома третинами голосів призначених членів Комісії, але не менше ніж дев'ятьма голосами.

Отже, маємо всі підстави зробити узагальнюючий висновок про те, що питання кримінально-правового захисту діяльності публічних та громадських діячів є важливим, а рецензована робота - актуальною.

Відповідно до проекту Кримінального кодексу України, передбачено визначення поняття “представник громадськості” – член неурядової організації, який з метою захисту прав, свобод людини і громадянина, задоволення законних суспільних інтересів добровільно контролює порядок підготовки державними органами або органами місцевого самоврядування нормативно-правових чи індивідуально-правових актів, їх прийняття або виконання чи бере участь в їх виконанні.

Крім того, автори проекту виділили кілька норм, дотичних до обговореного питання:

Стаття 9.7.6. Опір

Особа, яка здійснила опір: 1) представникові влади або військовослужбовцеві, який виконує службові обов’язки чи здійснює свої повноваження, 2) особі, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг, або 3) представникові громадськості під час його законної діяльності в публічних інтересах,

– вчинила злочин 1 ступеня.

Стаття 9.7.7. Насильство у зв’язку зі здійсненням особою службових повноважень чи виконанням професійних обов’язків, виконанням юридичного обов’язку чи використанням суб’єктивного права

Особа, яка застосувала насильство, що завдало фізичного болю, щодо людини (чи її близької людини) у зв’язку зі здійсненням нею службових повноважень чи виконанням професійних обов’язків, виконанням нею юридичного обов’язку або використанням її суб’єктивного права в публічних інтересах,

– вчинила злочин 1 ступеня.

Стаття 9.7.8. Перешкоджання діяльності особи, яка здійснює службові повноваження чи виконує професійні обов’язки

Особа, яка перешкоджала діяльності особи, що здійснює службові повноваження чи виконує професійні обов’язки в публічних інтересах (крім випадків незаконного впливу та перешкоджання, передбачених іншими статтями цього Кодексу),

– вчинила злочин 1 ступеня.

Стаття 4.10.5. Незаконний вплив на члена виборчої комісії, комісії з референдуму

Особа, яка незаконно вплинула на члена виборчої комісії чи комісії з референдуму з метою не допустити вчинення ним дії, ухвалення ним рішення або змінити його дію чи рішення,

– вчинила злочин 3 ступеня.

Стаття 8.1.5. Незаконний вплив на суддю

Особа, яка здійснила незаконний вплив на суддю (чи його близьку людину) у зв'язку зі здійсненням правосуддя,

– вчинила злочин 3 ступеня.

Стаття 8.2.13. Незаконний вплив на учасника кримінального провадження Особа, яка здійснила незаконний вплив на прокурора, слідчого, дізнавача, керівника органу досудового розслідування або дізнання, співробітника оперативного підрозділу, захисника, представника особи, судового експерта, спеціаліста або перекладача (чи їх близьких людей) у зв'язку з виконанням ними службових повноважень чи професійних обов'язків,

– вчинила злочин 1 ступеня.

Це не було залишено поза увагою автора, яка детально аналізує відповідні положення проекту, що значно актуалізує дане дисертаційне дослідження.

Дисертацію виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на період 2021–2024 рр. (номер державної реєстрації 0121U113930).

Теоретико-методологічна основа дослідження достатньо ґрунтовна і всебічна. Автор не лише наводить, але й критично переосмислює науковий доробок відомих вчених стосовно практично всіх базових інститутів кримінального права, формулює відповідне авторське ставлення до вивчення проблеми кримінально-правової охорони у кримінальному праві загалом та відносно відповідних категорій спеціальних потерпілих зокрема. Правильне визначення об'єкта дослідження, формулювання на цій підставі взаємопов'язаних та взаємообумовлених завдань, дало можливість дисертанту в цілому логічно та послідовно викласти матеріал, розкрити заявлену проблему в цілому повно та всебічно.

Ознайомлення з дисертацією дає підстави для певної **загальної оцінки роботи**. За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю і достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам які встановлені в п.п. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44. Слід відзначити простоту та доступність аргументації, зрозумілість подання складних юридичних дефініцій.

Оцінка наукової обґрунтованості положень, висновків та рекомендацій, що містяться у дисертації та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Отримання обґрунтованих та аргументованих висновків дисертант досяг за рахунок вдалої постановки проблем, використанні загально- і конкретно-наукових **методів**. Зокрема, методи дослідження репрезентовані чотирьохрівневою системою методології сучасного правознавства, а саме загальнофілософські, загальнонаукові, спеціальнонаукові та конкретнонаукові методи, які сприяли об'єктивному дослідженню предмета, а також узагальненню результатів. З огляду на особливості предмета дослідження, мету й окреслені завдання, у роботі використано такі методи: діалектичний – під час вивчення питання кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів, шляхом дослідження загальних положень доктрини кримінального права в їх єдності, протиріччях та діалектичному розвитку (усі розділи); прагматичний – є методологічним підґрунтям цього дослідження, адже застосовувався як конструктивний чинник пізнання кримінально-правової охорони діяльності державного та громадського діяча в Україні та її прикладного потенціалу (усі розділи); герменевтики – під час розгляду текстів чинного законодавства, що передбачає кримінальну відповідальність за досліджувані кримінальні правопорушення, який дав змогу дослідити та інтерпретувати правові норми, визначити зміст основних понять, розкрити їх контекстуальне значення (усі розділи); логічного та категоріального аналізу – у всіх частинах дослідження, зокрема, в другому розділі під час встановлення змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень; в підрозділі 3.1 для аналізу проблемних аспектів кваліфікації кримінальних правопорушень визначеної категорії; системно-структурний – дав змогу виявити ознаки системи в сукупності кримінальних правопорушень проти державних та громадських діячів, розкрити причинно-наслідкові зв'язки між об'єктивними та суб'єктивними ознаками цих правопорушень, оцінити їх системну узгодженість із загальними принципами кримінального права (підрозділи 1.2, 1.4, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); догматичний (логіко-юридичний) – під час аналізу побудови кримінально-правових норм (усі розділи); формальної логіки, зокрема й аналіз, синтез, порівняння та узагальнення – під час визначення змісту основних понять дослідження, об'єктивних та суб'єктивних ознак

складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із охороною діяльності державного та громадського діяча, а також особливостей покарання за їх вчинення; для виокремлення критеріїв диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані із посяганням на діяльність державних чи громадських діячів, шляхом застосування правила співвідношення загального та часткового; під час порівняння наукових позицій щодо вирішення дискусійних питань; для формулювання висновків та пропозицій (усі розділи дисертації); порівняльно-правовий – для порівняння питань кримінальної відповідальності за посягання на діяльність державного чи громадського діяча із законодавством окремих зарубіжних держав, а також порівняння норм чинного КК України між собою та із Проектом нового КК України (підрозділи 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 3.2.); статистичний – під час аналізу статистичних даних Офісу Генерального прокурора і Єдиного державного реєстру судових рішень (розділ 3); документального аналізу – в межах дослідження судової практики, що стосується предмета дослідження (розділи 2, 3); моделювання та прогнозування – під час формулювання пропозицій щодо змін і доповнень до КК України в частині кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в Україні (усі розділи). Ці та інші методи наукового пізнання використано у взаємозв'язку.

Мета і завдання дослідження. Метою є комплексне дослідження теоретичних засад і практичних особливостей реалізації кримінально-правової охорони державних та громадських діячів в Україні, а також розроблення пропозиції щодо її вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети у роботі вирішуються такі основні завдання:

- з'ясувати стан дослідження кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів у сучасній науковій літературі;
- визначити систему кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів за кримінальним законодавством України;
- розкрити поняття «державний діяч», «громадський діяч», «діяльність державного діяча», «діяльність громадського діяча» за українським законодавством;
- розглянути зарубіжний досвід щодо кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів;
- проаналізувати об'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів в Україні;

- дослідити суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державних та громадських діячів в Україні;
- вирішити питання кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на діяльність державних та громадських діячів в Україні;
- здійснити аналіз особливостей реалізації кримінальної відповідальності за правопорушення, що посягають на діяльність державних та громадських діячів в Україні.

Аналіз виконаної дослідницької праці дає підстави стверджувати що поставлені завдання в цілому виконанні, а мета дисертації – досягнута.

Належними є **законодавча та доктринальна база дослідження** відповідної сфери регулювання суспільних відносин. Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджено якісним аналізом наявних літературних джерел, перелік яких складається з 304 найменувань.

Емпіричною базою дослідження є матеріали судової практики із Єдиного державного реєстру судових рішень та відповідні статистичні дані.

Оцінка новизни представлених теоретичних або/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень та рівня виконання поставленого наукового завдання.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в Україні, в якому сукупність кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча аналізується, як система. Завдяки цьому дослідженню розроблено ґрунтовні пропозиції, спрямовані на удосконалення кримінального законодавства в цій частині. Найбільш суттєві результати окресленої розвідки, які вирізняються науковою новизною та мають теоретичне і практичне значення, зокрема, вперше:

- доведено, що кримінальні правопорушення, які посягають на діяльність державного та громадського діяча, є системою, основними ознаками якої є цілеспрямованість, якісна визначеність, цілісність, відмежованість від зовнішнього середовища і взаємодія із зовнішнім середовищем, гетерогенність тощо, а також обґрунтовано її істотні системоутворювальні елементи: потерпілого як ознаку об'єкта, діяльність потерпілого, суб'єктивне ставлення суб'єкта до діяльності потерпілого;

- встановлено, що досліджувані склади кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного та громадського діяча об'єднує безпосередній об'єкт, який у ст. ст. 344, 346, 351, 351-1, 351-2 КК України є

основним безпосереднім, а в ст. ст. 112, 163 КК України – додатковим безпосереднім об'єктом, позаяк у будь-якому разі при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 112, ч. 2 ст. 163, ст. 344, ст. 346, ч. 1 ст. 351, ст. 351-1, ст. 351-2 КК України, є загроза завдання або безпосереднє завдання шкоди суспільним відносинам, які забезпечують безперешкодне виконання державними та громадськими діячами своїх повноважень;

– виділено, що підхід реалізований в Проєкті КК України станом на 14.09.2023, який водночас не передбачаючи виокремлення самостійних складів кримінальних правопорушень, проте через закріплення «спеціального» потерпілого як ознаки, що підвищує тяжкість кримінальних правопорушень, забезпечує комплексну та ефективну кримінально-правову охорону діяльності державних діячів;

– виокремлено поняття кримінального правопорушення, що посягає на діяльність державного чи громадського діяча, а також сформульовано їх класифікацію за основними критеріями: об'єктом кримінально-протиправної спрямованості; характером діяння; ступенем тяжкості; колом потерпілих; віком суб'єкта.

Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані І. Федисин у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни в частині «удосконалено» та «дістали подальшого розвитку», також мають достатній рівень обґрунтованості.

Дослідження має теоретико-прикладний характер. Що стосується значення рецензованого дослідження для науки кримінального права, то, на наш погляд, відповідні висновки можуть бути сприйняті та використані в подальших дослідженнях та розробках питань комплексної кримінально-правової регламентації кримінальної відповідальності за посягання на відповідних суб'єктів.

Практичне значення одержаних результатів проведеного дослідження полягає в тому, що викладені в дисертації пропозиції та висновки можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – основні положення роботи можуть стати теоретичним підґрунтям для подальшого вивчення питань, пов'язаних із кримінально-правовою охороною діяльності державних та громадських діячів в Україні (Акт впровадження результатів дисертації у наукову діяльність Львівського державного університету внутрішніх справ від 05.03.2025 № 3);

– у правотворчості – запропоновані шляхи вдосконалення кримінального законодавства України можуть бути враховані при підготовці змін і доповнень до КК України;

– у правозастосовній діяльності – розроблені рекомендації можуть бути використані компетентними органами під час вирішення питань, що виникають при кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганнями на діяльність державних та громадських діячів;

– в освітньому процесі – під час вивчення навчальної дисципліни «Кримінальне право» та інших кримінально-правового циклу, а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичної літератури (Акт впровадження результатів дисертації в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ від 05.03.2025 № 13).

Отже, результати наукового дослідження дисертанта можуть бути використані при вирішенні широкого кола проблем наукового, правозастосовного та навчально-виховного характеру і саме в цьому полягає їх практична значущість.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням відповідно до плану, структура якого забезпечує комплексність та системність опрацювання проблематики, пов'язаної із кримінально-правовою охороною діяльності публічних та громадських діячів.

У вступній частині роботи визначено актуальність теми, сформульовано мету, завдання та методологію роботи, окреслено наукову новизну. В першому розділі узагальнено стан розгляду питання кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в доктрині права з метою визначення дискусійних питань, щодо яких відсутня одностайність або ж простежується варіативність думок та неоднозначність їхнього трактування. Аналіз наукового доробку засвідчив, що здебільшого вчені досліджували цю проблематику відособлено, щодо окремого складу кримінального правопорушення, а не розглядали як систему протиправних посягань на державну та громадську діяльність. В той час як на дисертаційному рівні в Україні немає комплексних системних напрацювань із зазначеної проблематики. Підсумовано, що система спеціальних норм, які встановлюють відповідальність за посягання на діяльність державних чи громадських діячів, мають на меті забезпечення ефективного механізму охорони функціонування органів державної влади та політичних інститутів. Зміст цієї охорони в тому, що кримінальне законодавство охороняє не статус чи особу діяча, а саму

функцію, яку особа виконує в суспільстві. Визначено поняття кримінального правопорушення, що посягає на діяльність державних та громадських діячів, а також наведено класифікацію кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча за низкою узагальнюючих критеріїв. Доведено, що сукупність кримінальних правопорушень, які посягають на діяльність державних та громадських діячів, є системою за основними ознаками (зокрема якісна визначеність, цілеспрямованість, цілісність, відмежованість від зовнішнього середовища і взаємодія із зовнішнім середовищем, гетерогенність тощо). Визначено основні системоутворювальні елементи (потерпілий, безпосередній об'єкт складу кримінального правопорушення, діяльність потерпілого, суб'єктивне ставлення суб'єкта до діяльності потерпілого). Проаналізовано категоріально-понятійний апарат («державний діяч», «громадський діяч», «державна діяльність», «громадська діяльність») та сформовано авторські визначення головних понять. Задля забезпечення чіткішого розмежування між широкими категоріями громадської активності, зважаючи на специфіку участі у політичних процесах та реалізації політичних функцій, запропоновано замінити поняття «громадський діяч» на «політичний діяч», «громадська діяльність» на «політична діяльність». Аналіз регламентації кримінально-правової охорони державних та громадських діячів за законодавством окремих зарубіжних держав дав змогу дійти висновку, що в загалом українська кримінально-правова охорона діяльності державних діячів має багато спільного із європейським підходом та передбачає основні аспекти такої охорони.

Другий розділ присвячено ґрунтовному юридичному аналізу складів кримінальних правопорушень проти державних та громадських діячів. Розглянуто об'єктивні (об'єкт, об'єктивна сторона) та суб'єктивні ознаки (суб'єкт, суб'єктивна сторона) цих складів, виокремлено їхні концептуальні недоліки та запропоновано шляхи їх удосконалення. Зроблено висновок, що, попри різні родові об'єкти досліджуваних складів кримінальних правопорушень, їх об'єднує безпосередній об'єкт – суспільні відносини, які забезпечують безперешкодне виконання державними та громадськими діячами своїх повноважень. Підтримано концептуальне скорочення переліку державних діячів. Запропоновано доповнити ст. 112 КК України вказівкою на близьких родичів та членів сім'ї, зазначених у статті осіб, як потерпілих, а також у ст. ст. 112, 344, 346 КК України – на осіб, які тимчасово виконують обов'язки державного чи громадського діяча. Водночас обґрунтовано доцільність включення до кола потерпілих кандидата на пост Президента

України. На підставі вивчення об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, обґрунтовано заміну терміна «посягання на життя» на «вбивство або замах на вбивство» в диспозиції ст. 112 КК України; з огляду на значну кількість системних недоліків у ч. 2 ст. 163 КК України та низьку соціальну обумовленість, аргументовано потребу виключення кваліфікуючої ознаки «щодо державних чи громадських діячів»; об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 344 КК України, визначено вплив у будь-якій формі, як діяння, що може охоплювати втручання та перешкоджання діяльності (наприклад, створення штучних перешкод у роботі, надання завідомо неправдивої інформації, невиконання законних вимог тощо). Норми ст. ст. 351, 351-1, 351-2 КК України визнано результатом надмірної криміналізації і безсистемного додавання нових статей, відтак запропоновано виключити їх із КК України; аргументовано потребу замінити в ч. 1 ст. 346 КК України словосполучення «погроза заподіянням шкоди здоров'ю» на «погроза насильством»; зважаючи на мету системності до підходу кримінально-правового захисту державних та громадських діячів, запропоновано доповнення ст. 346 КК України таким альтернативним посяганнями, як захоплення або тримання як заручника та знищення або пошкодження майна державного чи громадського діяча. Обґрунтовано позицію підвищення віку кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча, до загального. Особливістю суб'єктивної сторони аналізованих кримінальних правопорушень визначено формулювання законодавця «вчинено у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю». Таке формулювання має складний правовий зміст, що відображає одночасно і мотив, і мету кримінального правопорушення.

У третьому розділі розглянуто особливості кримінально-правової кваліфікації та реалізації кримінальної відповідальності за правопорушення, що посягають на діяльність державних та громадських діячів в Україні. Удосконалено положення про співвідношення досліджуваних кримінальних правопорушень з іншими нормами Особливої частини КК України. Основними розмежувальними ознаками є родовий об'єкт кримінального правопорушення, коло осіб, які є потерпілими від цих кримінальних правопорушень, суб'єктивне ставлення суб'єкта до діяльності потерпілого. Синтезовано доктринальні підходи до кримінально-правової кваліфікації аналізованих кримінальних правопорушень. Детально досліджено санкції статей, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання на

державних та громадських діячів у зв'язку з їх діяльністю, відповідно до вимог системності та пропорційності. Узагальнено, що більшість досліджуваних санкцій відносно визначені, альтернативні, що дає змогу судам індивідуалізувати покарання. Розгляд зв'язків між досліджуваними кримінальними правопорушеннями, загальними нормами і суміжними кримінальними правопорушеннями, що регулюють відповідальність за посягання на інших спеціальних потерпілих, став підґрунтям для висновків: здебільшого кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за посягання на діяльність державного чи громадського діяча передбачають більш суворе покарання, ніж аналогічні загальні норми; кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за посягання на діяльність державного чи громадського діяча передбачають більш суворе покарання, ніж аналогічні норми щодо інших спеціальних потерпілих. На підставі розгляду норм Проекту КК України зроблено висновок, що розробники намагаються мінімізувати кількість спеціальних кримінально-правових норм. Аналіз судової практики засвідчив, що найчастіше звільняють від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень у КК не передбачено. Вивчено правозастосовну практику, що дало змогу виявити надзвичайно малу кількість судових рішень у справах щодо аналізованих кримінальних правопорушень.

У розділах дисертації проаналізовано положення Проекту нового КК України у частині, що регламентує кримінально-правову охорону діяльності державних і громадських діячів, а також взаємопов'язаних норм, із урахуванням їх системної ролі у зміцненні національної правової системи. Результати дослідження дають змогу поглибити розуміння теоретичних основ кримінально-правової охорони діяльності державних і громадських діячів, сприяють удосконаленню законодавства та практики його застосування, що є вагомим для розвитку національного кримінального права.

Ознайомлення із представленою дисертацією Ілони Мар'янівни Федишин «Кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів в Україні» свідчить, що в ній містяться результати проведених автором досліджень та отримані ним нові науково обґрунтовані результати, які у сукупності розв'язують наукове завдання дослідження: *визначено кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів та запропоновані шляхи вирішення проблем її реалізації на рівнях правотворення та правозастосування.*

Порушень академічної доброчесності опонентом не виявлено.

Вказані вище позитивні моменти дисертації не виключають наявності у дослідженні **положень і пропозицій, які або викликають зауваження** або ж вимагають додаткової аргументації. Серед таких положень роботи можна виділити ті, які повинні стати предметом обговорення на захисті:

1) авторка у Першому Розділі підкреслює, що вона визначає поняття «кримінальне правопорушення, що посягає на діяльність державних та громадських діячів», нею наведено класифікацію кримінальних правопорушень, що посягають на діяльність державного чи громадського діяча за низкою узагальнюючих критеріїв. При цьому нею “наголошено на тих аспектах, що вказують на суперечливість поняття «державний чи громадський діяч» в кримінальному праві України”, оскільки “встановлено, що узагальнена назва «державний чи громадський діяч» є певною умовністю, яка не означає, що в досліджуваних статтях міститься вичерпний перелік осіб, які займаються державною або громадською діяльністю, а лише тих, посягання на діяльність яких, на думку законодавця, підлягає підвищеній кримінально-правовій охороні”.

Разом з тим, мені по тексту роботи не вдалося відшукати такого окремого поняття.

Робота, втім, містить такі визначення:

погроза, як кримінальне правопорушення, що посягає на діяльність державного та громадського діяча, – це суспільно небезпечна кримінально-протиправна дія, яка полягає в психічному впливі на волю і свідомість потерпілого, що проявляється в умисному висловленні або демонстрації наміру заподіяти насильство, шкоду життю, здоров’ю, свободі чи майну державному чи громадському діячу або їхніх близьких родичів, без фактичного застосування фізичного насильства, яка вчинена у зв’язку з їхньою державною або громадською діяльністю (с. 137),

насильство, як кримінальне правопорушення, що посягає на діяльність державного та громадського діяча – це умисне, суспільно небезпечне діяння, яке виражається у заподіянні фізичної шкоди або застосуванні інших насильницьких дій, в тому числі психічних, щодо державного чи громадського діяча, а також його близьких родичів, вчинене у зв’язку з його державною або громадською діяльністю, що перешкоджає належному виконанню ним своїх функцій (с. 163-164).

З огляду на це, рекомендую авторці таки узагальнити своє бачення поняття «кримінальне правопорушення, що посягає на діяльність державних та громадських діячів», а також уніфікувати визначення окремих проявів

цього діяння, зокрема, наведених вище погрози та насильства, які сформульовані дещо методологічно відмінно.

2) На с. 209 авторка виснує: підсумовано, що політичний діяч (у контексті досліджуваних кримінальних правопорушень) – це особа, яка перебуває на посаді керівника політичної партії або в статусі кандидата на пост Президента України, діяльність якої безпосередньо спрямована на формування, реалізацію та вплив на державну політику, шляхом участі в політичному процесі на загальнодержавному рівні.

На мою думку, цікава по суті пропозиція виокремлювати таку категорію осіб, як “політичні діячі” може бути підтримана, але за умови чіткого розмежування ознак політичного та громадського діяча. Крім того, на мою думку, запропоноване визначення політичного діяча у сучасних умовах є дещо формалізованим (оскільки фактично зазначено дві категорії осіб - керівники партії та кандидати на пост Президента) і водночас абстрактним (якщо формулювання “діяльність якої безпосередньо спрямована на формування, реалізацію та вплив на державну політику, шляхом участі в політичному процесі на загальнодержавному рівні” має на меті визначити третю категорію осіб).

3) Авторка робить висновок про те, що ст. 344 КК України передбачає втручання в діяльність через вплив у будь-якій формі, що може проявлятися у вчиненні інших посягань, які в КК України виокремлені у самостійні кримінальні правопорушення. За таких умов кваліфікація має здійснюватися за сукупністю кримінальних правопорушень, адже застосування таких суспільно небезпечних способів впливу перебуває за межами складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 344 КК України.

На мою думку, така пропозиція є дещо незавершеною, оскільки не дає відповіді на питання, чому законодавець прямо не вказав у статті 344 КК на те, що за нею несуть відповідальність, якщо кримінальний закон не передбачає окремі різновиди впливу як спеціальні склади злочинів.

4) на с. 205 авторка зазначає, що вивчення положень Проекту КК України дало розуміння, що розробники намагаються максимально мінімізувати у ньому кількість спеціальних кримінально-правових норм, що призвело до того, що кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів зведена до мінімуму порівняно із чинним КК України.

Разом з тим, залишається незрозумілим до кінця, чи вона підтримує такий підхід і які загалом підходи до криміналізації відповідних категорій посягань нею підтримуються (на с. 214 зазначено, що “підхід реалізований в Проєкті КК України станом на 14.09.2023, який водночас не передбачаючи виокремлення самостійних складів кримінальних правопорушень, проте через закріплення «спеціального» потерпілого як ознаки, що підвищує тяжкість кримінальних правопорушень, забезпечує комплексну та ефективну кримінально-правову охорону діяльності державних діячів”, проте це ставлення авторки до конструювання відповідних норм, а хотілось би почути думку щодо обсягу криміналізації таких діянь).

5) Зміна терміну “громадська діяльність” на “політична діяльність” несе в собі ризик втрати “з поля зору” громадських діячів, які не є політичними діячами, але діяльність яких є суспільно значущою.

6) Робота би виграла від аналізу кримінально-правових опцій забезпечення діяльності громадських утворень із квазі державними функціями (ГРД, ГРМЕ, Дорадча група експертів, Етична рада, Експертна рада, тощо)

Разом із тим, варто відзначити, що характер наведених міркувань щодо окремих фрагментів роботи не виключає можливості спростування аргументів опонента під час захисту та в цілому не знижує наукової цінності представленого на захист дослідження.

Повнота викладу положень дослідження в опублікованих працях. Основні результати дисертації висвітлено у десяти наукових працях, із-поміж яких чотири статті опубліковано в журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України науковими фаховими виданнями з юридичних наук категорії «Б», та шість праць апробаційного характеру.

У цих публікаціях достатньо відображені всі розділи дисертаційної роботи, вони вийшли в світ заздалегідь.

Основні положення і результати дисертації доповідалися автором на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) ЛьвДУВС та апробовані автором на: V міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети сучасної науки» (м. Київ, 30–31.01.2022), VIII (XXI) Львівському форумі кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11.06.2022), всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) «Право. Комунікація. Суспільство. Law.

Communication. Society. Das Recht. Die Kommunikation. Das Gesellschaft. Le Droit. La Communication. La Société» (м. Львів, 15.04.2022), міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах» (м. Львів, 21.10.2022), науково-практичній конференції «Юридична наука в сучасному суспільстві» (м. Острог, 24–25.06.2022), міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Літні наукові читання» (м. Рівне, 06.06.2022).

Відсутність конфлікту інтересів. Офіційний опонент не має реального чи потенційного конфлікту інтересів щодо здобувача та/або її наукового керівника.

ВИСНОВОК: На підставі вищевикладеного вважаю, що подана дисертація Ілони Мар'янівни Федишин «Кримінально-правова охорона діяльності державних та громадських діячів в Україні» є самостійною, завершеною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для кримінального права, а саме визначено та охарактеризовано систему кримінально-правової охорони діяльності державних та громадських діячів в Україні та зроблено обґрунтовані пропозиції щодо її удосконалення. Рецензована робота відповідає вимогам щодо дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, які встановлені в п.п. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, її зміст відповідає заявленій науковій спеціальності, а її автор, за підсумками захисту, заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент:

Старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник зі спеціальності 081 Право
заслужений юрист України Віталій ГАЦЕЛЮК